

Tabu eller tuba?

af HENNING MØRCH SØRENSEN

Handler det om overskridelse af tabuer, eller er der snarere tale om en række trut i tubaen i forsøget på at inddæmme nyt land for børnelitteraturen? Status på en række nyere danske billedbøgers forsøg på at få målgruppe, tematik og æstetisk nytænkning til at gå op i en højere enhed.

„Det største tabu i børne- og ungdomsbøger er ikke længere død, sexuel misbrug, vold, druk og cigaretter, men den måde forfattere og illustratører henvender sig til deres læsere på.“

– Oscar K. i artiklen „Tabuer i børnelitteratur“

Er der flere tabuer tilbage i børnelitteraturen? Og hvor går grænsen i øvrigt for, hvad man kan servere for børn, hvis den overhovedet findes? De to spørgsmål er hyppigt blevet stillet de sidste par år, i takt med at børnebogen – bl.a. under indtryk af en næsten grænseløs konkurrence fra stort set alle visuelle medier – har søgt nye udfordringer i forsøget på både at overleve og samtidig udvikle sig med den litterære og kunstneriske kvalitet intakt.

Tabuer har at gøre med emner eller fænomener, som det i en given kulturkreds og i en bestemt historisk sammenhæng anses for socialt uacceptabelt at omtale eller behandle. Eksempler kunne være visse former for seksuel adfærd eller bestemte religiøse ritualer. I vestlig senmoderne sammenhæng er der i starten af det nye millenium helt overordnet ikke mange tabuområder tilbage.

Alt kan i dag tilsyneladende tematiseres og bringes på en form, hvilket bl.a. tidens mange grænsesøgende reality-tv programmer er et eksempel på.

Men betyder det også, at alle emner kan eller skal behandles i eksempelvis en børnelitterær sammenhæng? Og hvor langt kan man gå, når det gælder tematiseringen af kontroversielle, tabubelagte emner i børnelitteraturen? Går grænsen ved en børnebog om incest set fra udøverens synsvinkel?

Jeg vil i det følgende med en række nyere danske billedbøger som udgangspunkt lave nogle sonderinger i det børnelitterære landskab for at indkredse, hvad der er på spil, når såkaldt „vanskelige“ emner tages op til behandling med en bevidst tilgang til en børnevenlig æstetik.

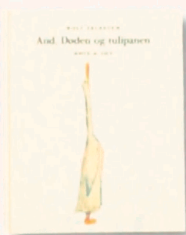
Døden som tema

„Der er en stærk tendens til at gøre børnebøger intetsigende. At pille virkeligheden ud af dem. Man serverer meget mæg for børn“. Sådan siger den tyske illustratør Wolf Erlbruch i et interview i *Politiken* (5.5.07) i anledning af udgivelsen af hans meget omtalte billedbog *And, Døden og tulipanen* (2007), som med en næsten zen-agtig enkelthed behandler det endegyldige tema: Døden.

Erlbruchs bog er ikke den første billedbog, der benytter døden som tema, men det er svært at forestille sig en bog, der mere fokuseret og stilrent behandler et vanskeligt emne. Som titlen antyder, er der tre figurer i spil i teksten: And (hunkøn) og Døden (hankøn) og en (sortrød) tulipan, som Døden vifter med gemt bag ryggen. Bogen består af de samtaler, And fører med Døden, som begrundet sin tilstedeværelse på denne lakonisk dobbelttydige måde: „Jeg holder mig bare i nærheden af dig, så længe du lever – bare for en sikkerheds skyld“. Og da Døden afslutningsvis skubber And ud i den store flod med tulipanen placeret på maven, hedder det med en tilsvarende dobbeltbund: „Da hun gled ud af syne, følte Døden sig lidt bedrøvet. Men sådan var livet“.

Bogens scoop ligger i samklngen mellem en knivskarp tekst og et usædvanligt æstetisk billedudtryk, der består af tegnede figurer, der er skåret ud og derefter klistret på siderne. Det giver de udstansede figurer en markant skarpskårenhed, således at både Døden med sin ternede posefrakke og sit smilende kranium (der både ligner hovedet på et foster og et gammelt menneske) og på den anden side And med sit ranglede, svajende kropssprog fremstår med en overrumplende emotionel udtryksfylde. Uden at prætere at vide mere end sine figurer får Erlbruch med en sprød, nænsom humor destilleret sin fortælling ned til et bevægende ur-møde mellem Livet og Døden. En tango for to drifter, der fungerer som hinandens forudsætning.

Også i dansk sammenhæng er der sket nybrud, ikke mindst takket være ægte- og makkerparret Dorte Karrebæk og Oscar K (alias Ole Dalgaard),

Den danske udgave af Wolf Erlbruchs „And, Døden og tulipanen“ (Høst & Son, 2007)

Hver gang, de øver på en ny sang, lærer de alle fire stemmer udenad. Så går aftenen så godt. Og det er også smart, at Hr. Jørgensen kan dem alle sammen selv, når han går alene i den lille sal og gør børnene i stand. Så skifter han lidt mellem stemmerne og synes næsten, han kan høre harmonierne. Og børnene lægger med små, hvide smil i kisterne, når han synger.

22 My little ... My little Margie, oh! ... thinking of you, Margie ... I'll tell the world I love you, don't forget your promise to me ... My darling ... I have thought of ... home and ring and everything ... For ... 22

Så tænker Hr. Jørgensen på Froken Ene, for så bliver han i godt humør, og børnene mærker ikke, hvor ked af det, han i virkelig heden er.

22 Margie, You've been my in-spi-ra-tion ... days are never ... days are never ... blue ... blue! ... After all is set and done, there is really only one. And ... Margie, Margie it's you! 22

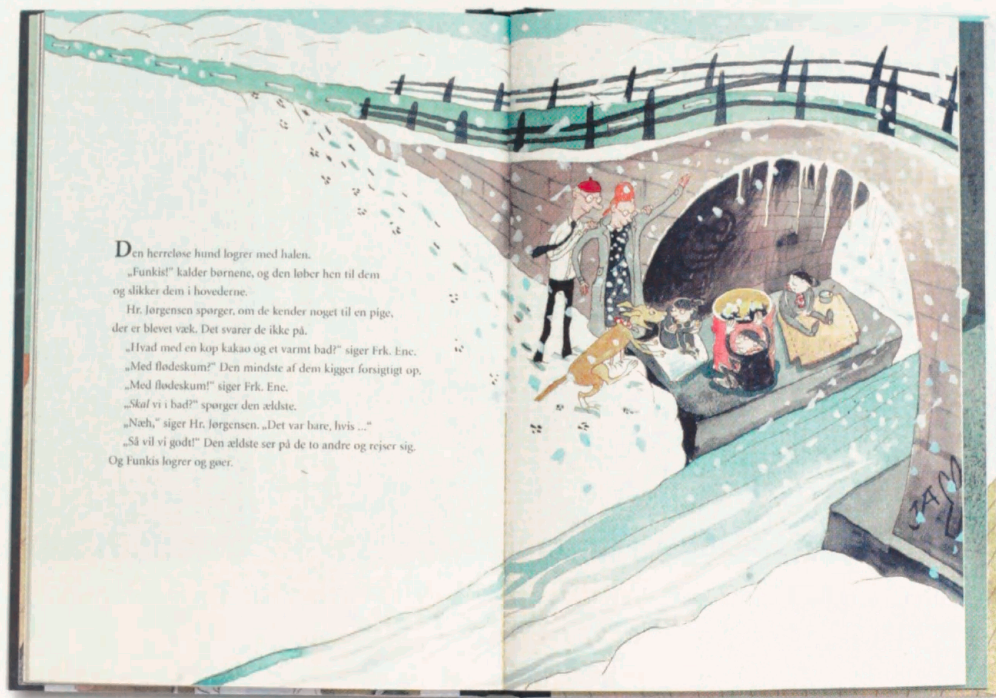
„Børnenes bedemand“ af Oscar K. med illustrationer af Dorte Karrebæk (Gyldendal, 2008)

som hver for sig og sammen i en årrække nærmest har fungeret som en veritabel tomandshær i deres egenskab af vanetæknings- og genreomkalfatrende frontfigurer, når det gælder udforskningen af børnebjergens potentialer og æstetik. Deres billedbog *Børnenes bedemand* (2008) har ligeledes døden som tema, men i modsætning til *And*, *Døden og tulipanen* med en meget eksplisit og markant humor.

Humor og poetisk skaberevne er guddommelige værktøjer i enhver form for formidling, og de to K'er har det i disciplineret overmål i denne fortælling om den nænsomme bedemand Niels Viggo Jørgensen, som lever af at gøre døde børn i stand før begravelsen. Ofte ledsaget af en lille sang på dansk (f.eks.: „Hver gang du smiler til mig, så bli'r der solskin på min vej“) eller en af de amerikanske evergreens, som den stille mand (der synger baryton) indøver i barbershop-arrangementer sammen med de andre medlemmer af Bedemændenes Kor. I fortællingen opstår der en spændende romance mellem Hr. Jørgensen og hans kittelleverandør, den stepdancerende frk. Ene.

De to finder via hunden Findus tre hjemløse børn, hvis døde søster

Den herreløse hund logrer med halen.
 „Funkis!“ kalder børnene, og den løber hen til dem
 og slikker dem i hovederne.
 Hr. Jørgensen spørger, om de kender noget til en pige,
 der er blevet væk. Det svarer de ikke på.
 „Hvad med en kop kakao og et varmt bad?“ siger Frk. Ene.
 „Med flødeskum!“ Den mindste af dem kigger forsigtigt op.
 „Med flødeskum!“ siger Frk. Ene.
 „Skal vi i bad?“ spørger den ældste.
 „Næh,“ siger Hr. Jørgensen. „Det var bare, hvis ...“
 „Så vil vi godt!“ Den ældste ser på de to andre og rejser sig.
 Og Funkis logrer og gøer.

Dinah kort forinden er blevet indleveret i bedemandsforretningen, og i bogens sidste halvdel, der skildrer optakten til pigens begravelse, sættes ensomheden og sorgen i relief af den særlige familielignende kærlighedstone, der opstår mellem de to voksne og de tre børn. Ved kisten klik-klak stepdanser frk. Ene, mens hr. Jørgensen synger „Dinah, (is there anyone finer)“ med så stor indlevelse, at selv den døde Dinah smiler, og „til sidst kan de alle sammen høre overtonen, der ringer. Englens stemme“, som teksten smukt formulerer det. Og på det allersidste tekstløse opslag ses Dinahs snebestrøede grav, mens de fem efterladte styrket går videre i en svag opadgående bevægelse hånd i hånd.

Her indgår poesi, musikalitet og en antydning, håbefuld udgangsposition i en samklang, der peger ud af teksten på en måde, der samtidig sætter af patos skakmat. Her tales der i livgivende øjenhøjde til dem, der har mistet. Håbet er intakt.

Det sidste er afgørende. Moderne børn kan klare meget, men uden håbet går det ikke. Det var Bjarne Reuter, der for en del år siden sagde, at der i børnelitteraturen altid skal være et lille lys for enden af tunnelen. Derfor

Men hun når ikke frem til fjernsynet. For i sofaen sidder en lille, skaldet mand med en stor mæppe. Han sover. Pigen kigger på manden, klart nok, det er ikke tit der ligger små, skaldede mænd og sover i sofaen.

Det er søndag. En helt almindelig søndag. Pigen spiser morgenmad med sin mor og far. Dortsat fra at hun ikke kan få en bid med. Hendes far læser avis. Hendes mor læser også avis. Åh, det fordamte fodboldhold, siger hendes far, for han læser at det fodboldhold han holder med har tabt igen. Det kunne man måske godt undvære, tænker pigen, sådan noget med en mund der læser avis og snakker om fodboldhold.

„Pigen der skulle vælge“ af Kim Fupz Aakeson med illustrationer af Lilian Brøgger (Gyldendal, 2007)

er det også umiddelbart meget provokerende, når Kim Fupz Aakeson og Lilian Brøgger i billedbogen *Pigen der skulle vælge* (2008), skildrer en pige, der får besøg af Døden, som her er beskrevet som en lille, skaldet, gullig-gusten mand med røde læber og sorte solbriller. Han tager halvsovende plads i sofaen over for pigen, der ikke kan sove og derfor er søgt ned i stuen for at se lidt fjernsyn – „noget med popmusik eller dyr fra varme lande“, som fortællestemmen med indforstået lune formulerer det. Døden sidder og roder med sine papirer og kan ikke finde ud af, hvem det er, han skal hente. Derfor får pigen lov til at vælge, hvem af forældrene Døden skal tage med. Hun får et døgn betænkningstid.

I det mellemliggende døgn, som er en almindelig halvsøvnig søndag, ser pigen på sine to forældre med helt andre øjne. Forældrene laver almindelige, for pigen ret kedelige, søndagssysler. De læser avis, far roder i sit værksted, og mor vasker op; de klæder om til konditøj for at løbe en tur „og kommer tilbage helt røde og grimme i ansigtet“. Al det kunne pigen vel egentlig godt undvære – eller?

Da Døden næste nat vender tilbage, siger pigen, at hun ikke kan vælge. Det er jo netop summen af alle de skøre, små dagligdags gøremål og personlige særheder, der gør, at man elsker sine forældre og ikke kan undvære nogen af dem. Pigen gør derfor selv klar til at tage med Døden. Men Døden

Hendes mor siger. Dig og dit
 fodbold. Og lidt efter siger hun.
 Brødristeren er gået i stykker.
 Det kunne man vel godt und-
 være, tænker pigen. En dame der
 læser avis og snakker om brødrister.

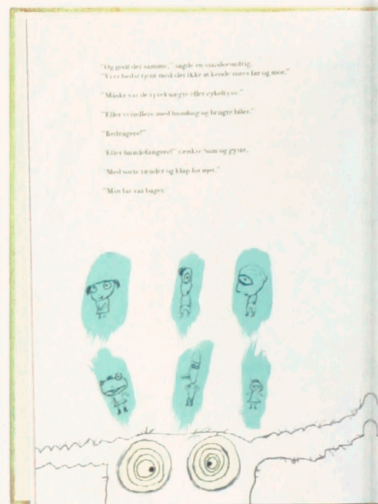
Hun finder sin far ude i værkstedet,
 der er værktøj og søm og skruer
 alle vegne, kedelige søm og skruer.
 Han prøver at reparere brødris-
 teren.
 Den kattens brødrister, siger han.
 Evig og altid er der band med den.
 Hvad skal det til for, tænker
 pigen. Sådan en mand der roder
 med en brødrister.

har fået noget i øjet, der ligner gråd, og siger til pigen: „Jeg er meget, meget bagud i programmet og nu ... ja, det må vente med dig og din elendige mor og far til en anden gang“. Pigen kan igen forenes med begge forældre. Kærligheden har vundet på point.

Lilian Brøgger fastholder det nære hverdagsperspektiv i illustrationerne. Der gøres brug af rolige, åbne flader, hvor pigens sansninger af det hverdagsnære (kopper, værktøj, sko, mønstrede duge) fastholder det smukke og enkle i almindelige menneskers rituelle mikrokosmos. Kombineret med et lille, frække twist i karakterskildringen af forældrene giver det både teksten og læseren det nødvendige refleksionsrum til de tanker, der bryder frem, når så smertefulde valgsituationer står på dagsordenen.

Ode til de skæve og anderledes

Oskar K. er også ved forfatterpulten i den muntert mørktonede og etisk grænsesøgende billedbog *De skæve smil* (2008). Det er en filosofisk eftertænksom og smertelig poetisk fortælling om alle de navnløse væsener (i bogen kaldet „de skæve smil“), som aldrig blev født, og nu lever ude i evigheden, hvor de drømmer, de var ønskebørn med navn, fødselsdag, en familie og et hus at bo i. De får tiden til at gå med at fortælle hinanden om grundene til, de blev valgt fra og aldrig kom til verden. Én „blev fjernet

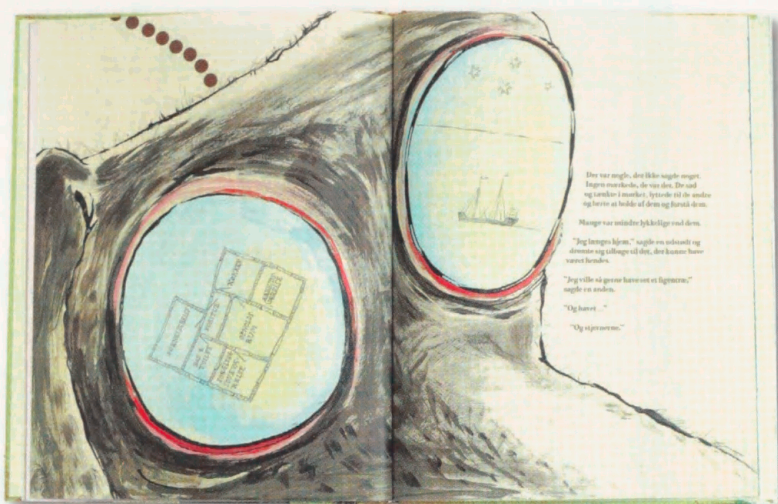
„De skæve smil“ af Oscar K med illustrationer af Lilian Brøgger (Klematis, 2008)

for et hareskårs skyld“, en anden „stod i vejen for mors karriere“, og om en helt tredje hedder det: „Jeg var på universitetet. Et halvt århundrede. I sprit“.

Alle de ufødte er sammen med verdens grimme hund, Sam, som er blind, har luftgebis og rådne tænder. Men den hedder rent faktisk noget, og manglen på et navn er et stort problem for alle de ufødte. Derfor drager de på ryggen af Sam af sted for at finde Gud, så han kan give dem et navn, men Gud er ikke hjemme og alt, hvad de ser, er „en lille lygte med støvede glas, der kastede et stilfærdigt skær omkring sig“. En filur konstaterer, at Gud måske kun findes i drømme, hvortil Sam replicerer: „Måske er vi kun til i drømme“. En anden udfolder så den forløsende tanke, at så må der også være nogen, der drømmer om dem og giver dem navne. Og i en løssluppen stemning giver alle de skæve smil så hinanden navne og vender snuderne hjem, for som teksten udtrykker det „Nu hed de noget. Nu var de nogen“.

I et næsten svimlende samspil med teksten glider Lilian Brøgger på billedsiden til denne tankevækkende ode til de ufødte ind og ud af de små gespensters virkelighed med hunden Sam, hvis blinde øjne i et ultranærbillede viser sig at spejle et skib og en grundtegnning af et hus, og tegnet i et rum med melerede lag af blåt og gult. Illustrationerne bevæger sig i

drømmeagtige, konturløse tableauer, der både er konkrete og samtidig har en lyrisk lysende næsten metafysisk overtone.

I *Idiot!* (2009) er Gud heller ikke hjemme, men det er måske, fordi han er travlt optaget med at sy alle englener, når de går op i syningen. I hvert fald ifølge drengen August, som med sin anderledes sprogbegejstelse bevæger sig rundt i kanten af det, vi såkaldt normale kalder 'virkeligheden'.

Derfor bliver han kaldt Tossi-August eller slet og ret: Idiot. For ham er „verden af lava“, men alligevel elsker han sin mor, „filuren hare“, englehunden Henning og hans trofaste følgesvend, plasticposen Lille Uhyre. Ham portrætterer Oscar K. og Dorte Karrebæk i endnu en grænseafsøgende billedbog, hvor livet og døden igen tager et afgørende livtag med hinanden. I en lang bevidststrøm, hvor drengens dynamiske, galopperende tankespring og samtaler med Lille Uhyre veksler med et mere prosaisk registrering af et handlingsforløb, følger vi August og moderen på tur gennem byen (og livet) frem mod den bænk, hvor de to nyder det sidste måltid, inden de møder englen under lygtepælen. I stille desperation over hvad der skal blive af August, når hun ikke kan mere, vælger moderen til sidst at give dem begge en overdosis sovepiller, så de kan følges ad ind i døden.

Frem til punkt har Dorte Karrebæk i en lang, farvemæssigt nedtonet bil-

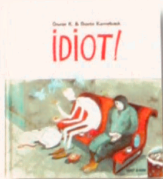
Ind gennem himmelporten.
En engel! Hvid!

Her hviler Frøken Holm sig.
Og duerne hænger med hovedet.
Sov støt!

"Skal vi se til bedstefar?" spørger moren.
"Så gerne!"

Oberstløjnant Lassen med kryds og klippet hæk.
Farfar Lakridsmand nede under jorden.
Der er nok koldt i dag, bedstefar!
I den sorte gryde.

"August, vil du hente riven?"
"Nej, tak."
"Men gør det alligevel!" beder moren.
Hyggen breder sig. Dér er stativet.

ledfrise nederst på hvert opslag fulgt de to gennem byen, men i dødsøjeblikket favner illustrationerne i en stor åbnende bevægelse hele opslaget, kulminerende med slutbilledet, hvor August sidder trygt i Guds højre hånd, hvor han skal „drømme (sic!) levende og døde“.

Idiot! bevæger sig søvngængersikkert og på en knivsæg i formidlingen

Stativ. Stakit. Kasket.
Graveren har hul i jorden.

- Pas på, Mit lille Uhyre! Så daler der engle ned!
Hov, ikke træde på dem! Så skal de sys!

Riven smiler med tænderne.
"Goddav, rive! Ku' jeg hente dig lidt?"

"Må jeg sige noget?"

"Ja?"

"Det er Gud, der syr alle engle!"

"Er du sikker på det?" Moren rynker på panden.

"Ja! Og alle mennesker i hele verden."

"Også dem i Afrika?"

"Ja, han har travlt."

Spaden holder frokost.

"Sætter du riven på plads?" siger moren.

"Ja, det gør jeg da."

af sit stof. Den kan både læses som en moderne gendigtning af H.C. Andersens eventyr „Historien om en moder“, som et indlæg i debatten om dødshjælp eller som et stykke kritik af den måde, vi behandler svage og udsatte i samfundet på. Uanset læsevinkel er den barsk læsning, som kræver noget af sin læser.

„Idiot!“ af Oscar K.
med illustrationer
af Dorte Karrebæk
(Høst & Søn, 2009)

Kunstnerisk konsistens

Som det skulle være fremgået af de foregående værk gennemgange er der stor dristighed i den tematiske og æstetiske tilgang hos den (forholdsvis snævre) del af de danske billedbogsskabere, der for alvor søger til kanten, når det gælder udforskningen af det børnelitterære rum. Og der er samtidig en underliggende tro på, at nutidens børn også kan rumme selv barske og eksistentielt og etisk udfordrende udsagn om og fortolkninger af den menneskelige tilværelse. Men det afgørende er selvfølgelig, at det visuelt og sprogligt formidles i uforstilt og gennemreflekteret øjenhøjde med børnelæseren – og med respekt for børns oplevelsesmåde og erfaringsverden.

Den balancegang er for mig at se absolut til stede i de omtalte værker, som også demonstrerer, at der er en meget stærk, kunstnerisk konsistent akse i samarbejdet mellem forfatter og illustrator i danske billedbøger. Ikke mindst derfor er der al mulig grund til optimisme i forhold til den danske billedbogs fremtid.

Virkeligheden banker fortsat på døren og vil ind. Lad den blive mødt af tusind truttende tubaer!

HENNING MØRCH SØRENSEN (f. 1949) er lektor i dansk og mediefag på Kongsholm Gymnasium & HF og har siden 1983 anmeldt børne- og ungdomslitteratur ved dagbladet *Information*. Forfatter til en række artikler i *BUM*, *PLYS* samt *Danish Literary Magazine*. Bidrager til antologierne „Børnelæsning – socialismen i 70'ernes børne- og ungdomsroman“ (1981), „Mangfoldighedens veje“ (1997) samt „De pokkers unger – antologi om dansk børnefilm“ (2002).

Litteratur:

Wolf Erlbruch: *And, Døden og tulipanen*. Illustration af forfatteren, oversat af Christel Amundsen. Høst & Søn 2007

Oscar K.: *Børnenes bedemand*. Illustration af Dorte Karrebæk. Gyldendal 2008

Oscar K.: *De skæve smil*. Illustration af Lilian Brøgger. Klematis 2008

Oscar K.: *Idiot!* Illustration af Dorte Karrebæk. Høst & Søn, 2009

Kim Fupz Aakeson: *Pigen der skulle vælge*. Illustration af Lilian Brøgger. Gyldendal 2007